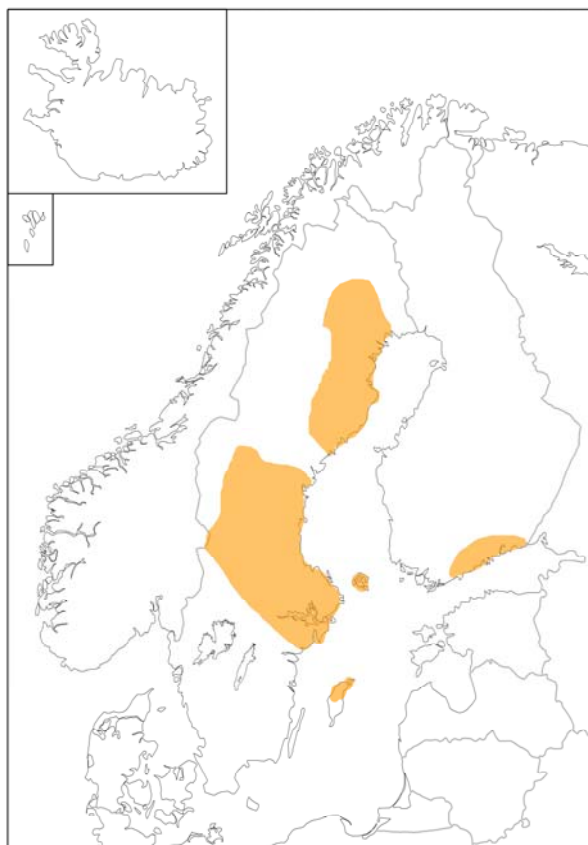

-mor(a)

Mor(a), (best. f. äldre *-an*, nusv. *-en*) 'skogbevuxet myrland, sumpig granskog, fuktig mark', förekommer i både stark och svag form: *mor* f. resp. *mora* f. Den förra ingår i *Mor*, gd i Värmdö sn, Uppl., den senare i sockennamnet *Tegelsmora* (de tighlismoru 1282), Uppl. Ordets etymologi bedöms som klar; sv. *mor(a)* sammanhålls med da. *mor* 'mosse, hed', fsax. *mor* 'kärr', fhty. *mour* 'hav; kärr', feng. *mor* 'hed, kärr' (eng. *moor*) och står i avljudsförhållande till urgerm. **mari-* 'hav' i isl. *marr* m. 'sjö, hav', got. *mar-* i *mari-saiws* 'hav', fsax., fhty. *meri* (ty. *meer*), feng., eng. *mere* 'sjö', fsv. **mar* > sv. dial. *mar* 'kärr, moras; grund, gytjig havsvik'.

I ortnamnslitteraturen har betydelsen av ordet *mor* ofta sammanfattande karakteriserats som gräs och örtrik skog av visst slag, lämplig till bete, slätter och odling. Ordet påträffas i dialekter i Bergslagen, Dalarna och delar av Norrland. Vissa regionala betydelseskilnader kan iakttagas: 'tät, hög (ofta sumpig) granskog' (Dal., Härj., Jämt.), 'oländig, med snårig (el. tät) skog bevuxen myrmark' (Alfta sn, Häls.), 'tätt skogbeväxt mycket sumpig trakt' (Arjeplogs sn, Norrb.) och 'myr, som delvis är skogbeväxt' (Arvidsjaur sn, Norrb.). Från Västerbotten anges: 'myrland med dålig skog' (Lövånger sn), 'sank mark med sämre skogsbestånd'; "moren" förklaras här också vara torrare och mindre än en myr, och enligt en uppteckning är den alltid slätteräng, vilket inte myren behöver vara (OAUd). En betydelse 'äng, sankäng' kan möjligen påvisas i tidiga uppländska källor (Calissendorff 1986 s. 79 f., 119). Från Gotland kan anföras 'sank, sidländt skog', 'tät strandskog längs hafvet', 'skog, tjock tät lund inne i annan skog' (GO, efter Säve). Dessa betydelser kan dock vara abstraherade ur ortnamn då ordet numera är utdött på ön och endast påträffas i ortnamn. Ingemar Olsson (1984 s. 104 f.) påpekar att det semantiskt centrala för det gutniska elementet *mor* har varit 'sankhet, sump, moras'. Ordet *-mor(a)* förefaller även vara utdött i östra Svealand vilket sannolikt är förklaringen till att de rena naturnamnen som påträffas här är så få. Istället ingår *mor(a)* här företrädesvis i bebyggelsenamn.

Det har hävdats att den mycket vanliga betydelsen 'granskog på fuktig mark' e.d. är sekundär, uppkommen bl.a. som resultat av landhöjningen, och att ett minne av en äldre innebörd återfinns i det i sydöstra Småland förekommande *mör* f. 'sank-

Ortnamn på -mor(a) i Finland och Sverige.

mark' (< **mōriō*), en ålderdomlig avledning till *mor* (Hellberg 1988; jfr L. Moberg i NoB 38, 1950). Vittnesbörd om att "*mor*" inte behöver avse eller har avsett skogklädd mark finns från Fårö på Gotland där *mor*-lokalerna är sankna, men alla inte skogbevuxna (Olsson 1959 s. 7, 112).

Ortnamn, och då framförallt naturnamn, innehållande *mor(a)* är mycket vanliga i Dalarna och Västerbotten, men förekommer även i Lappland, Norrbotten, Jämtland, Härjedalen, Hälsingland, Gästrikland, Närke, Västmanland, Södermanland och på norra Gotland. I Medelpad är namntypen ganska svagt företrädd. De finska *mor(a)*-namnen återfinns i Nyland och på Åland, men sägs vara ganska fåtaliga (Thors 1953 s. 76). I östra Sverige är namnelement *-mor(a)* nästan enkom bevarat i namn på bebyggelser. Dessa är huvudsakligen belägna i skogstrakter utanför järnåldersbygderna, vilket vittnar om att namnelementet har varit mycket produktivt under medeltiden; så exv. i de skogrika trakterna vid Rimbo i Roslagen, där man inom ett relativt begränsat område finner: *Kastmora*, *Rotmora*, *Kinnmora*, *Källsmora*, *Starrmora*, *Långmora*, *Rangmora* och *Allemora*. Några gamla och tidigt belagda namn är: *Mora* (mansionem ... nomine morar 1275), gd i Dunkers sn, Sörm., *Mora* (in Morum 1300), gd i Sorunda sn, Sörm., *Mora* (i morom 1371), gd i Över-Järna sn, Sörm., *Mora* (i morum 1448), gd i Vansö sn, Åkers hd, Sörm., *Mora* (j morom 1443), by i Länna sn, Uppl. och *Mora* (j morum 1344), by i Jäders sn, Österrekarne hd, Sörm. Hög ålder har även de uppländska sockennamnen *Tegelsmora* (de tighlismoru 1282), *Dannemora* (de danamorii 1314) och *Morkarla* (Olandamoru 1312). Från Dalarna kan nämnas sockennamnen *Mora* (i morom, i mora sokn 1325) och *Hedemora* (parochia henamorum 1370). Det är värt att notera att många av de äldst belagda namnen är enledade.

De finländska *mor*-namnen har ansetts vittna om ett tydligt samband mellan Uppsverige och Finland. Carl-Eric Thors (1953 s. 78) anser namnens kärnområde vara norra Svealand, och att namntypen därifrån spritt sig mot norr och öster. Frågan om varifrån de gotländska *mor*-namnen kommit anser Ingemar Olsson knappast går att besvara med någon säkerhet, men påpekar att *mor*-namnen i Sverige är en utpräglad östsvensk namntyp och att det ligger nära till hands att anta att ordet *mor* spritt sig från exempelvis Uppland och Södermanland till Gotland. Något som kunde tala härför är att *mor*-namn inte finns över hela ön utan bara längst i norr. Alternativt föreslår han att ordet inte spridits till ön från fastlandet, utan att det gotländska *mor* utgör en relik på Fårö och Gotland.

Inom hela utbredningsområdet är enledade former som *Moren*, *Morarna* m.fl. vanligt förekommande. Förlederna i de sammansatta namnen anger mycket ofta den för den enskilda "*moren*" karakteriserande växtligheten, och det är de fuktälskande trädslagen och växterna som dominerar, exv. *Idemoren* (Gotl.) : 'idegran', *Björkmora* (Uppl.), *Ellmora* (Sörm.) : 'al', *Gränmoren* : *grän* 'gran', *Gräsmoren*, *Fräkenmoren* (Västerb.). Även djurbeteckningar är vanliga i bestämningsleden, exv. *Järomoren* (Västerb.), *Hökmorarna* (Uppl.), *Gåsmoren* (Västerb.), *Haramoren* (Härj.) och *Gråbenmoren* (Dal.: *gråben* 'varg'). Talande är de adjektiviska förlederna i *Svartmoren* (Västerb.), *Mörkmora* (Med.) och *Kallmora* (Västm.). Personnamnsförleder förekommer t.ex. i de ovan nämnda uppländska *Källsmora* (Kelinxmora 1540) och *Rangmora* (Rangnilmora 1543), där mansnamnet *Kärling* och kvinnonamnet *Ragnhild*

ingår. *Stannmor-*, *Vilmor-* och *Hästmor-*, vanliga i ortnamn i Dalarna och Västerbotten, är snarast att bedöma som ursprungligen sammansatta appellativ. De tycks ha betecknat vilplatser för kreaturen ute i betesmarken.

Litteratur och förkortningar

- Calissendorff, Karin. 1986. *Ortnamn i Uppland*.
- Edlund, Lars-Erik. 1986. Nordsverige i språkgeografisk belysning. En datamaskinell undersökning av de nordsvenska dialekterna. I: *Datamaskinell dialektgeografi och dialektometri*. (Diabas. Skrifter från den dialektgeografiska databasen inom Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet 1.)
- Hellberg, Lars. 1988. Brynäs och den gotländska bryan. Några gutniska terrängbeteckningar i ord- och namngeografisk kontext. I: *Ingemar Olsson 25 augusti 1988*. (MINS. Meddelanden från institutionen för nordiska språk 28.)
- Hesselman, Bengt. 1930. Långheden och Hälsingskogen. I: *NoB* 18.
- Lindberg, Carl. 1941. *Terrängordet köl (käl, kielas)*. En betydelsehistorisk och -geografisk undersökning.
- OAUd = dialektordsamling i OAU.
- Olsson, Ingemar. 1959. *Gotländska terrängord*. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in Scandinavian philology. New Series 3.)
- Olsson, Ingemar. 1979. Gotländsk natur och historia speglade i ortnamnen.
- Olsson, Ingemar. 1984. *Ortnamn på Gotland*.
- Sahlgren, Jöran. 1964. *Valda ortnamnsstudier*. (Kungl. Gustav Adolfs Akademien.)
- Thors, Carl-Eric. 1953. *Studier över finlandsvenska ortnamnstyper*. (SNF 42.)

Richard Molin (1992)